

Verslaggevingsconventies belemmeren een duurzame economie?

Paul Hurks

De nieuwe (circulaire) economie gaat over waarde en impact en die zijn – zo wordt beweerd - wellicht niet goed uit te drukken in de bestaande verslaggevingsconventies. Verslaggevingsconventies belemmeren dan de ontwikkeling van een duurzame economie? NBA heeft hier nog geen definitief standpunt ingenomen. (disclaimer; dit verhaal houd ik op persoonlijke titel, vanuit het gezichtspunt van een accountant).

Het voorlopige antwoord op de vraag hou ik voor deze keynote dan maar even op: Ja en Nee. Dat ga ik zo toelichten. Hoe dan ook wordt op vele fronten onderzoek gedaan, nationaal en internationaal. Ook hier, en zeker na vandaag, vermoed ik. En dat is hard nodig. De NBA is betrokken bij diverse projecten en Communities of Practice in dit kader, nationaal en internationaal. NBA, of accountancy, is weliswaar geen standard-setter voor verslaggeving, maar de inbreng van de expertise van accountants vanuit de praktijk blijkt gewenst, en dat is in een historisch-theoretische en actuele praktische context misschien niet zo vreemd.

Toen Peter Bakker, voormalig CEO van logistiek bedrijf TNT NV en voorzitter van de World Business Council for Sustainable Development, in 2012 zei dat "accountants de wereld zullen redden", vonden sommige mensen dat dit sentiment vergezocht was. Als we denken aan innovatie, is accountancy bij velen niet de eerste associatie. Toch is dat niet helemaal terecht. Omdat de fundamenteën van ons economisch systeem, denk aan handel en economische groei, werden gesmeed door accountancy, kunnen we stellen dat accountancy uitermate grote en langdurige invloed heeft, of heeft gehad. Een essentiële uitvinding wordt accountants toegedicht: 'schrijven'. Het waren accountants en niet dichters die in het 4e millennium v. Chr. het schrijven hebben uitgevonden: het registreren van onderlinge transacties, ruilhandel. Accountancy is, zo wordt wel gezegd, het op een na oudste beroep ter wereld. En zo hebben accountants in de loop der tijden vele uitvindingen gedaan die anticipeerden of het gevolg waren van maatschappelijke ontwikkelingen. **Het is een toekomstgericht beroep dat, wanneer het daartoe wordt aangemoedigd, het vermogen heeft om te anticiperen op veranderingen en om innovaties in te zetten die het algemeen belang dienen.**

Een belangrijk deel van die innovatieve erfenis begint in de Renaissance, in het Toscane van 1494. Want het was in 1494 dat Pacioli alle bestaande boekhoudpraktijken bij elkaar bracht en een 27-pagina's tellende thesis publiceerde, die de basis vormde voor dubbel boekhouden, dat vandaag de dag nog steeds een van de belangrijkste aspecten van boekhouden en bedrijfsrapportering is. Dubbel boekhouden, oftewel dubbele invoer, bood een methode voor het begrijpen van financiële transacties. Voor het eerst konden handelslieden de elementen van financieel kapitaal identificeren, meten en begrijpen. Pacioli had een financiële lens gecreëerd waarmee een onderneming en haar prestaties

konden worden vastgelegd waarvoor een bedrijf ter verantwoording kon worden geroepen. Dit bleek heel relevant in de 19^e eeuw na de introductie van de naamloze vennootschap. Bij verantwoordingsinformatie – de jaarrekening - kregen accountants de rol van onafhankelijke deskundigen die zekerheid konden toevoegen aan bedrijfsinformatie en zo konden zij bijdragen aan maatschappelijk vertrouwen. Deze toegenomen transparantie en betrouwbaarheid kreeg volop steun, o.a. van de media. Mede hierdoor ontstond in de 20e eeuw de ontwikkeling van kapitaalmarkten, w.o. aandelenmarkten ter facilitering van financieringen en spreiding van eigendom. Verdergaande ontwikkelingen in accountancy zal ik niet in detail bespreken; op hoofdlijnen moeten we daarbij denken aan de prognoses, enkelvoudige en geconsolideerde verslagen met toelichtingen, zoals op kapitaaluitgaven, kasstromen en tal van andere vermogens- en resultaatelmente[n], en ook actuele waarde. **Accountants waren gedurende een aantal eeuwen niet alleen de vertrouwde bron van bedrijfsinformatie, maar ook de katalysatoren voor verandering in het systeem van boekhouding en rapportage als de ontwikkelingen in de maatschappij daarom vroegen.**

In de jaren 80 van de vorige eeuw werd deze katalysatorrol ingeperkt. Ontwerp en implementatie van accounting en toezicht op accounting zijn voor een groot deel uit de invloed van het accountantsberoep geraakt. Deze rollen zijn steeds meer ingenomen door respectievelijk standard-setters, wetgevers en toezichthouders. Het verschaffen van bedrijfsinformatie is steeds meer een kwestie van compliance geworden en minder een kwestie van communicatie. Innovatie blijft achter. Dat verklaart wellicht de informatiekloof waarover veel gesproken wordt. Immers, voor het nemen van de belangrijke en juiste beslissingen zijn de huidige bedrijfsrapportages niet meer toereikend. Ik kom daar nog op terug. Het moet kennelijk anders, maar met standard-setters en wetgevers wordt het steeds maar ‘méér’, en niet echt ‘ánders’, zo lijkt het. En voor de oplossing van dat probleem lijkt iedereen toch weer te kijken naar standard-setters en wetgevers. Laten die wat gaan dóen. Gaat op deze manier de noodzakelijke vernieuwing komen? En ook op tijd? Dat is allemaal zeer de vraag. Paul Druckman, voormalig CEO van het International Integrated Reporting Council (initiatiefnemer is Mervyn King van de King Code in Zuid-Afrika), heeft deze ontwikkeling opgetekend in zijn artikel uit 2015 ‘From Pacioli to King’. Zijn conclusie is dat de achterblijvende innovatie van accounting is veroorzaakt door het ontnemen van vooral de ontwerprol uit het accountantsberoep. **Innovatie blijft achter en die innovatie is hard nodig gezien de maatschappelijke ontwikkelingen. Accountants moeten hier weer een belangrijkere rol gaan vervullen in samenwerking met andere disciplines. Peter Bakker zegt het ook!**

Ik kom zoals aangekondigd terug op waar bedrijfsrapportages ontoereikend zijn, en voorts op welke mogelijke innovatierichtingen nodig zijn en op welke termijn een en ander realiseerbaar is. En zo komen we bij mogelijke onderzoeksvragen die wij vandaag nader willen concretiseren.

Bedrijfsrapportages lijken ontoereikende informatie te bieden over (1) lange-termijn waarde oftewel impact (negatief en positief) in diverse scenario’s, en ook - en dat houdt daarmee verband, (2) de effecten (ook positief en negatief) van de transitie van de oude (lineaire) naar de nieuwe (circulaire) economie, ook volgens diverse scenario’s (wel of niet meedoen met de transitie). Impact en transitie dus; ik ga op beide in.

Impact

Laat ik v.w.b. impact stilstaan bij belangrijke ontwikkelingen op het gebied van klimaatverandering. De conclusies van het laatste IPCC-rapport (Intergovernmental Panel on Climate Change) zijn duidelijk: een wereld die opwarming van 1,5 graden Celsius boven pre-industriële niveaus laat zien, laat veel van de natuurlijke bronnen in stand. Een wereld met een opwarming van 2 graden Celsius zou een zeer substantiële verslechtering betekenen voor het grootste deel van de natuurlijke wereld, en significante proporties van de menselijke populatie. En we bevinden ons momenteel op een traject dichterbij 4,5 graden Celsius opwarming. Het akkoord van Parijs biedt een platform om de bovenmatige uitstoot van CO₂ en andere broeikasgassen aan te pakken; dit zijn de belangrijkste drijvers voor opwarming. Het akkoord is geratificeerd door de meeste landen, waaronder het merendeel van de landen die ook IFRS toepassen. **Een onderdeel van het Akkoord van Parijs (artikel 2, lid 1, onder c)) verbindt ondertekenende staten om: "Financieringsstromen te creëren die consistent zijn met een traject naar lage broeikasgasemissies en een klimaatbestendige ontwikkeling." Dit even voor de context.**

De meeste financiële stromen worden bepaald op basis van waarderingen en rendementen zoals transparant gemaakt door financiële rekeningen. De huidige conventies leiden er kennelijk onvoldoende toe dat rekening gehouden wordt met de concessies die nodig zijn voor beteugeling van klimaatverandering, m.a.w. de huidige conventies weerspiegelen niet de financiële gevolgen van het Akkoord van Parijs; in het bijzonder weerspiegelen ze niet de tijdlijnen die geschetst worden in de verschillende IPCC-rapporten. Dit betekent dat er momenteel wordt geïnvesteerd - in financiële termen -, zonder uit te gaan van de beperking van de uitstoot van broeikasgassen die nodig is om de opwarming te beperken.

De aandacht voor klimaatverandering in bedrijfsrapportages is vooral terug te vinden in de 'niet-financiële' rapportage – in het gunstigste geval het bestuursverslag, maar ook in separate duurzaamheidsverslagen – maar dus veelal niet in de gecontroleerde financiële rekeningen, waaronder vermogens- resultaat- en kasstroom-overzichten. Dat geldt ook voor de toelichtingen die voortvloeien uit de zeer relevante aanbevelingen van de Task Force on Climate-Related Financial Disclosures (TCFD); die vind je ook op z'n best alleen in het bestuursverslag. Besluitvorming vindt echter meestal plaats op basis van de (historische) financiële rekeningen en korte termijn prognoses, waar deze IPCC-scenario's geen rol hebben gespeeld. Nog veel kortetermijndenken dus. Dit is mogelijk een van de redenen die de effectiviteit van de inspanningen van het akkoord van Parijs beperkt. Toekomstige kasstromen zullen fundamenteel wijzigen door het akkoord van Parijs, en daarmee ook waarderingen en rendementen zoals die zouden moeten blijken uit de financiële rekeningen, met de waarschijnlijke consequentie dat investeringsbeslissingen, zowel door bedrijven als door institutionele beleggers, ook zullen veranderen. Overigens, die kasstromen, waarderingen en rendementen gaan ook fors wijzigen als het Akkoord van Parijs niet wordt geïmplementeerd; een ander scenario, ook met grote financiële gevolgen. Die noodzakelijke informatie – over meerdere scenario's – dus - ontbreekt nu in de financiële bedrijfsrapportages. Dit raakt niet alleen de klimaatverandering maar ook de economische stabiliteit. **Het Internationaal Monetair Fonds en de Bank of International Settlements laten inmiddels duidelijk een waarschuwing horen dat de dominantie van 'oude' financiën binnen economieën het kortetermijndenken in stand houdt met als gevolg klimaatverandering en diens gevolge ook financiële en economische instabiliteit. Dit**

voorbeeld gaat dan over klimaat, maar eenzelfde redenering kunnen we ophangen voor biodiversiteit, landgebruik, gebruik van grondstoffen en mineralen, mensenrechten, inkomensongelijkheid; we kunnen aldus de SDG's aflopen voor het totale plaatje dat nodig is voor een nieuwe, (echt circulaire) economie.

Moeten de verslaggevingsconventies en boekhoudnormen dan worden gewijzigd of is er behoefte aan toepassingsrichtlijnen die alle stakeholders in de goede richting gaan sturen binnen de huidige conventies? Immers, het lijkt erop dat duurzaamheidsrisico's toch ook financiële risico's zijn. Dus misschien zijn de bestaande conventies uiteindelijk toch adequaat? Misschien niet en het is heel goed mogelijk dat vereisten in specifieke boekhoudnormen te zijner tijd worden gewijzigd, maar dat kost veel tijd. Toepassingsrichtlijnen zijn nu, misschien tijdelijk, wellicht de beste manier om invloed uit te oefenen op hoe de huidige normen moeten worden geïnterpreteerd binnen de context van het Akkoord van Parijs, niet in de laatste plaats vanwege de urgentie van de nodige mentaliteitsverandering.

Er zijn tal van initiatieven om het gebrek aan toereikend inzicht die financiële rekeningen bieden te repareren. De academische gemeenschap heeft een sleutelrol gespeeld bij het conceptualiseren en contextualiseren van een veranderend zakelijk landschap. Rapporteringsinnovatie die daarmee verband houden zijn bijvoorbeeld balanced scorecards, triple bottom line-verslaggeving, duurzaamheidsverslaggeving, True Price (monetariseren van externalities), het Global Reporting Initiative, de Natural Capital Coalition, Environmental P&L, Integrated Reporting en Integrated Thinking, Reporting 3.0 (en dan specifiek de Accounting Blueprint) – ik ben hier niet compleet -, die alle gericht zijn op het identificeren en communiceren van langetermijn waardecreatie of impact in bredere zin. De klimaatverandering komt in dit soort rapportages aan de orde. Het gaat om pogingen tot het leggen van nieuwe verbindingen tussen bedrijfsleven en maatschappij met een nieuwe taal voor outputs, outcomes en impacts, samengevat als niet-financiële informatie, of misschien toch beter: pre-financiële informatie. **Zijn deze vormen van rapportages dan tijdelijk nodig ter reparatie van het nog vigerende kortetermijndenken in de financiële rapportages totdat wordt erkend dat niet-financieel of pre-financieel ook financieel is? Of zijn deze of nog verder te ontwikkelen rapportages van permanent belang als parallel onderdeel van een toekomstige nieuwe norm? En in beide scenario's (tijdelijk of permanent): hoe krijgen deze rapportages de aandacht die nodig is voor betere (financiële) besluitvorming?** En zo kom ik op het tweede aspect: de transitie.

Transitie

Het zinvol om te erkennen dat wij nu in een transitiefase verkeren van de oude (lineaire) naar de nieuwe (circulaire) economie. In de huidige discussies over die transitie lijkt nog vooral te gaan over niet-financiële prestaties van ondernemingen, zoals voetafdruk, duurzaamheid en meervoudige waardecreatie op langere termijn. Het idee is dat circulaire ondernemingen hier in het voordeel zijn en op lange termijn ook financieel in het voordeel. Als alle bijkomende kosten van bijvoorbeeld de impact van 'virgin' grondstoffen ten opzichte van hergebruik van materialen zuiver zouden worden meegewogen (de externalities), dat dan de beslissing veel vaker in het voordeel van hergebruik zou moeten uitvallen. De gedachte is dat circulaire investeerders willen weten in hoeverre een producent in staat is te revitaliseren en minder afhankelijk te worden van 'virgin' grondstoffen en externalities.

Goede initiatieven stranden soms wegens gebrek aan een gelijk speelveld. Circulaire businessmodellen bieden oplossingen voor risico's die nog te weinig worden onderkend. Lineaire ondernemingen zijn minder bereid hun externalities en de daaraan verbonden risico's transparant te maken, met als gevolg dat externalities en daaraan verbonden risico's nog te weinig zichtbaar zijn. Lineaire bedrijfsmodellen geven nog steeds het hoogste financiële rendement en hebben meer kans op financiering. Maar de focus op dit financieel rendement is dus kortetermijndenken. **Voor het creëren van een gelijk speelveld is die niet-financiële informatie niet alleen nodig van circulaire ondernemingen, maar ook van lineaire ondernemingen. Dan worden het vergelijkbaar. Deze informatie moet dus onderdeel worden van de nieuwe norm?**

Onderzoeksbehoefte

Terug naar verslaggeving: de basis van financiële verslaggeving is het weergeven van de economische realiteit. En om welke grootheden gaat het dan; wat is de kern van de context waarin besluitvorming plaatsvindt? In termen van BW2T9 betekent gaat dat over inzicht in solvabiliteit, liquiditeit en rentabiliteit, aloude conventies die teruggrijpen naar de door Pacioli ontwikkelde basis, overgenomen door de wetgever. Die basis gaat over financiële positie, kasstroomgeneratie en winstgevendheid. Dat is al een aantal eeuwen de gehanteerde context. De bestaande concepten die op deze context zijn gebaseerd, zoals vervat in IFRS of in de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving, zijn in principe toepasbaar op alle bestaande bedrijfsmodellen, denk aan handel, productie, dienstverlening, financiële sector, en ook not-for-profit. Deze bedrijfsmodellen zijn van oorsprong onderdeel van de oude lineaire economie. Wat is dan het essentiële verschil tussen de oude en de nieuwe economie? In de oude, lineaire economie zijn de drijfveren doorgaans gericht op een korte termijn klantbehoefte, korte termijn vervanging: korte levensduur, geen optimale kwaliteit, stijgende verbruikskosten. Kenmerken van de nieuwe, circulaire economie zijn daarentegen hoge kwaliteit, lange levensduur, lage verbruikskosten. Bedrijfsmodellen veranderen daardoor; we zien bijvoorbeeld het ontstaan van een modulaire benadering met diverse revitaliseringsfasen. Markten verschuiven; handel wordt verhuur ('servitization'); tweedehands-markten veranderen qua karakter. Ook de spelers worden anders in een modulaire benadering; oorspronkelijk gecentreerde rollen kunnen na de transitie opgesplitst worden in meerdere rollen in de totale keten. Wij zien bijvoorbeeld specifieke platforms of bedrijven voor revitalisering ontstaan. Maar terug naar de kern: wij zien in de nieuwe rollen en nieuwe spelers toch weer de bekende bedrijfsmodellen terug: handel, productie en dienstverlening; dat lijkt wel zo. De generieke modellen veranderen dus mogelijk niet, maar individuele ondernemingen kunnen wel hun bedrijfsmodel zien veranderen of zien opsplitsen in delen, met gevolgen voor financiële verslaggeving, bijvoorbeeld in geval van 'servitization'. De problematiek schuilt dan in bijvoorbeeld in andere wijze van omzet- en winstneming, leasing, balansverlenging, andere bepaling van restwaarden, verwerking van terugkoopplicht of restwaardegarantie. Dat is in bepaalde sectoren nieuw en daardoor lastig. Kengetallen voor solvabiliteit, liquiditeit en rentabiliteit rijmen niet meer met die van de andere (lees: lineaire) spelers in de sector. Dat is misschien een kwestie van gewinning, totdat het grootste deel van de private sector circulair is. Dat gewinningsproces kan nog geruime tijd duren. (Lineaire) investeerders zien nog steeds de minste risico's bij een lineair bedrijfsmodel, zeker als nieuwe markten (bijvoorbeeld in geval van servitization of voor gerevitaliseerde producten) nog 'volwassen' moeten worden. Maar louter-lineaire investeerders worden uiteindelijk schaarser, en circulaire markten groeien.

En dan naar de onderzoeksvragen. Generieke bedrijfsmodellen blijven, zo lijkt het. Maar is dan de economische realiteit veranderd met het concept van circulaire economie? Is het dan zo dat de nieuwe reële economie niet meer aansluit bij de klassieke financiële economie? Komt dat door de ontwikkeling naar multi-stakeholder-benadering en multicapitalism? Kunnen we impact en waardecreatie niet beschouwen in de bestaande context van solvabiliteit, liquiditeit en rentabiliteit? Is voor het weergeven van die nieuwe economische realiteit meer nodig dan financiële verslaggeving? Het <IR>-framework doet een poging om het dubbel boekhouden (stocks en flows) ook voor andere capitals te introduceren. Is dat de te bewandelen weg? Is uitbreiding van context – dus een aanvulling op solvabiliteit, liquiditeit en rentabiliteit – nodig, duurzaamheid misschien; een pleidooi dat we ook terugzien bij Reporting 3.0, en daarmee aanpassing van verslaggevingsregels? Of is de parallelle informatiebehoefte slechts tijdelijk, gedurende de transitiefase en kunnen we uiteindelijk – in de circulaire economie - weer uit de voeten met de bestaande conventies in (zo lijkt het) de bestaande bedrijfsmodellen? Vandaar het Ja en Nee op de vraag in de titel van deze speech. Het definitieve antwoord is er nog niet.

We moeten, zo lijkt het mede gezien de urgentie, in ieder geval op zoek naar een vorm van 'hybrid accounting', dus een parallelle norm voor waardecreatie en impact naast de financiële rekeningen. Misschien tijdelijk, misschien gaan financiële rekeningen weer het volledige inzicht geven, maatschappelijk 'inclusive'. Misschien permanent; misschien gaat de parallelle norm op in zoiets als Integrated Reporting. Uiteindelijk gaat het om het beste zicht op de nieuwe economische realiteit en dat impliceert een adequate lens die transparantie biedt op de benodigde context met als basis het identificeren, meten en begrijpen van de relevante elementen. Dat lijkt heel erg op het verhaal van Pacioli trouwens.

En wie gaat dat doen? Standard-setters en wetgevers? Dat misschien niet! Wat is de rol van accountants, de rol van de praktijk? Wat is de rol van wetenschap, de onderzoekers? Het begon met Pacioli, hij was geen accountant maar een wiskundige, een wetenschapper. Pacioli bracht als wetenschapper boekhoudpraktijken bij elkaar; dubbel boekhouden bestond al in 1360 in Genua; Pacioli maakte het publiek met zijn thesis. Dan is het misschien nu aan de wetenschappers voor een consolidatie van vele NFI-praktijken, in navolging van Pacioli? Laten we het samen gaan doen. Genoeg onderzoeksvragen, genoeg werk, dat is zeker! Dank voor uw aandacht.

PH190516